

topla anatomija »hladnog čela«

miodrag radović

»Koliko puta im delo kazni sebe samo«. J. V. Gete: *Faust II*

Kada se radoznali čitalac susretne sa novom knjigom neobičnog i obećavajućeg naslova, sasvim je opravdana i razumljiva njegovova povišena radoznalost da sazna šta se krije iza takvog naslova. Sa takvom znatiljejom govoriti po pravilu se rađa i legitimno očekivanje koje obećavajući naslov pretvara u obavezujući. Jedna takva knjiga obećavajući naslov novijeg datuma jeste »Hladno čelo« Vujice Rešina Tucića u izdanju »Matice srpske«, biblioteka »Danas«, 1983. u Novom Sadu. Pažljivom i radoznalom čitaocu, spremnom na topli prijem nekonvencionalnih knjiga, ljubopitljivost još jače zagolica podnaslov: »Poetski mitovi osme decenije«. Svojom težinom, takav podnaslov uvećava obećanje naslova i, srazmerno tome, raste i obavezujuća konsekvenca takvog obećanja.

Sudeći po nazivu, kada se knjiga nagoveštava i nudi kao obećana zemlja duha, razumljivo je da nas pored poezije, nekonvencionalne ideje u njoj mogu najviše privlačiti i zanimati. Nagoveštena misao u jednoj takvoj knjizi, u skladu sa naslovom, morala bi biti moderna i aktuelna. Takvo očekivanje je opravданo, jer je promišljavanje današnjeg trenutka uvek uzbudljiv prizor. Prijedor je utoliko uzbudljiviji i vredniji pažnje, ukoliko misaoni napor i kritička lucidnost autora koherentnije prepoznaju, razotkrivaju i imenuju poetske mitove savremenosti. Takva intelektualna pregњuča su prava retkost već i stoga što su doista retki ljudi koji lucidno izražavaju svoju epohu, ili jedan njen deo, i prepoznaju njen duhovni lik. Prepoznavati duhovni lik jednog doba znači, između ostalog, i oštromučno razlučiti lažne poetske mitove od istinitih mitova. Zato se ne treba iznenaditi što je pomenuta knjiga edicije »Danas« predstavljala iskušenja za čitaoca koji se poverljivo i svesrdno predaje čitanju, tom »nekažnjrenom poroku«, kako je rekao Larbo, i što očekujući zadovoljstvo teksta, hita nestripljivo u susret novoj reči i svežim mislima. Toplina tog očekivanja podsticana je nadom da će čitanje darovati onaj najlepši dar: sklad obećavajućeg i obavezujućeg, obznanjenog i skrivenog, naslova i sadržaja.

Kako se ostvaruje taj nasušni sklad u »Hladnom čelu«?

Već od prvih redova čitalac je ohraben pokušajem pisca da razmišlja, da dosegne i obelodani predele nove misaonosti. To je sasvim vidljiv pokушaj. Napor je dirljiv i vredan najveće pažnje, mada unekoliko iznenadan, jer dolazi od pesnika koji ne važi za nekog zatucanog pobornika misaone poezije. No, to je zanimljivije, kad se zna da V. Rešin Tucić u pogledu »misaonosti« nema ni kompleksa ni predrasuda. U tom kontekstu, deluje kao novina i doima se pomalo neočekivano izjava: »Ne umem da izrastem bez svesti.« Bezazlenom čitaocu poveravanje ovakvih tajni kao neophodno priznanje samo je ohrabrujuće; sudeći po ovom iskazu, intencija pisanja knjige postaje eksplicitna: pisanje »Hladnog čela« može biti samo duboko svestan i sasmostavan čin, lucidno promišljanje i osvajanje novih predele misaonosti. Apodiktičan ton priznanja govori da je tako i da pisac ne ume nikako drukčije. A pisac koji je osvojio umeće izrastanja u svesti je prava dobit za književnost. Nije li onda razumljivo što se sa napregnutom pažnjom prati ostvarivanje tog piščevog najavljenog izrastanja u svesti? Nije li to obećano umeće izrastanja u svesti ono čime se misleći pesnik izdvaja od nemislećeg čoveka? Tim rastom se pisac izdvaja iz svoga vremena i sveta koji ga okružuje. To umeće odgovara piščevim proklamovanim željama i odluci da se »mišljenjem izdvoji iz sveta, jer mislići znači uvek želeti da se izade, da se osmotri i razbijte svet, da se dogada po meri mišljenja, koje sebi samom nikad nije dostatno« (V. Rešin Tucić: *Hladno čelo*, str. 28).

Pogledajmo, zato, kako se uskladjuju želje pisca i stvarnost napisanog. I kako to piscu »Hladnog čela« polazi za perom umeće izrastanja, izdavanja i izlaska u obećanu zemlju svesti i mišljenja. U kojoj meri svest o nedovoljnosti mišljenja nadahnjuje umeće mitografa. V. Rešina Tucića da o »poetskim mitovima osme decenije« govori logički koherentnim i pesnički nadahnutim promišljanjem? Tačnije, u kojoj meri to misaono umeće izlaženjem iz sveta u misao prevladava taj nepopravljivi defekt mišljenja – nedovoljnost. Koliko se to mišljenje dogada stvarno po meri duha i pravog mišljenja?

Pisac se kreće između oznaka večnosti: *uvek* i *nikad*. No, uprkos sve-remnosti i apodiktične isključivosti, već u ovom ekstravagantnoj misli iskrsvaju teškoće. Jer, kako je to primetio misilac koji je doista umeo da misli i da kroz duh izraste do svetskoistorijskog značaja, »teško je misliti; i samo mišljenje stvara teškoće« (G. V. F. Hegel). Misaonom čoveku i pesniku oči su uvek široem otvorene za teškoće mišljenja. Nekošteđni Gete je lakomislenim ljudima, sklonim da često i lako upotrebe tu reč »mislim«, bez milosti govorio: »Da, kad misliti ne bi bilo tako teško.« Nije ni V. Rešin Tucić imun od tih teškoća, i on ih ne prečutkuje. U početku knjige, ozalošćenom pesniku je teško da misli jer mu je pogled zamučen žalošću. Nije reč o nekoj privatnoj, malogradanskoj tuzi, već o nacionalnoj žlosti. Na prvom pragu pesnik ostaje obrvan kolektivnom ucvelenjenošću i zamučen pogled ga sprečava da izade iz sveta sveopštete tuge u svoju posebnost, pa da otuda osmotri i razbij taj žalosni veo. Tu još ne izrasta u svesti. Druga teškoća kojom je sputano željeno umeće izrastanja u svesti i koja zadaje pesniku teškoće u mišljenju jeste »omamlijenost alkoholom«, po vlastitom priznanju: »Popili smo mnogo« (V. Rešin Tucić: *Hladno čelo*, str. 14).

Bilo bi nerazumno i nezahvalno od čitaoca-saputnika da od pisca u takvom stanju očekuje odgovor na pitanje: šta je život? Zato mu ne preostaje ništa drugo nego da primi piščev zakleti odgovor: »šta je život – ne znamo« (isto, str. 14). Pošto je V. Rešin Tucić pisac pun neočekivanih obrta, mogao bi se desiti i zaokret iz skepticizma, uz čašicu, u trezni skepticizam. I do njega, doista, i dolazi.

Kada se od žalosti i alkohola zamučeni pogled razbistri, pisac odlučuje da sa svoga svetskoistorijskoga Ega siđe u niže predele bezličnih, opštijih istina. Ta nagla promena nije bez razloga: izvesno je da pisac ima nešto nesvakidašnje i nečuveno važno da nam objavi. Spuštajući se sa sopstvenih visina u nizine bezličnog sveta, pisac donosi mudrih, opštijih istina. Ta nagla promena nije bez razloga: izvesno je da pisac ima nešto nesvakidašnje i nečuveno važno da nam objavi. Spuštajući se sa sopstvenih visina u nizine bezličnog sveta, pisac donosi mudrost aksioma od kojeg se ledi krv u žilama: »Život je nemoguće dokazati« (isto, str. 15. – kurziv M. R.). Pijani skepticizam ustupio je reč trezrenom agnosticizmu.

Ima li neke saglasnosti između toga dvoga? Kontinuitet, očigledno, ima u osnovnom raspoloženju: i pre i posle marmuruka, V. Rešin Tucić je filozofski raspoložen. Kad neko govori o dokazivanju života i o nemogućnosti dokaza, taj je već u dubokim vodama filozofije. Apodiktičan ton toga filozofiranja ne napušta ga ni u skepticizmu uz čašicu ni u agnostičkom raspoloženju posle čašice. Svi dokazi u prilog postojanju života kao da su neopoziv likvidirani, ili kako bi rekao (ovde slabije poznat) Alain (Alen): »Tout argument est déshonoré« (»Svaki argument je posramljen«), jer »život je nemoguće dokazati«. Upravo tako tvrdi pisac: kategorički, neumoljivo.

Smrznuti skepticizam »Hladnoga čela« stavio je tako i čitaoca i argumente pred zid nedokazivosti. I tu su svi argumenti zanemeli u ledenoj tišini teksta.

Tišina i jeste logična posledica takve izjave. Vitgenštajinov zahtev iz »Logičko-filosofskog traktata« (»O onome o čemu se ne može govoriti, o tome se mora čutati«) kao da pokazuju svu opravdanost u trenutku zanemelosti, dok ledeni dah zavejava siroti život nemogućnošću dokaza i saznavanja. I čitaocu kao da zastaje dah. On se prepao da pisac, u duhu nove neformalne logike, ne začuti.

Ali V. Rešin Tucić ima jedno izuzetno pravilo, spasonosno, koje razvija i najdeblji zid sumnje i krvi i najsmrznutije skeptike. Ono glasi: »Kad ničeg nema – pojaviće se« (isto, str. 153).

I, doista, pojavljuje se.

Pojavljuje se argument, dokaz života, samo jedna izvesnost u moru sumnje: »No, samo je jedno izvesno: da bi postojao, život mora biti izgoren. Tek izgoren, život postoji« (isto, str. 15. – Kurziv R.). Jasno je da je čitaocu strah bio bezrazložen: svesmrzavajući skepticizam kao da se rasapravlja nad nedokazivim životom; dokaz govora toplo greje »Hladno čelo«, a od tog krvljenja navire bujica govora...«

Tako je govorio Vujica... Ele, život je, ipak, moguće dokazati... Njegovu izvesnost potvrđuje izvesnost govora. Čitalac može da odahne i udahne, pa da, ohraben tom *jedinom izvesnošću*, nastavi put u neizvesno. Jer, ako je to jedina izvesnost, sve ostalo je neizvesno. Takav obrt je, dođuše, pomalo neočekivan posle onako tvrde izjave, ali logički zasnovan na onom »izuzetnom pravilu«: »Kad ničeg nema – pojaviće se.«

I, doista, pojavljuje se i – *druga izvesnost*. Ona glasi: »Jedino pogled ne može biti ukinut ni dokazan« (isto, str. 15). I to je druga »jedina« izvesnost. Tu im nije kraj; šest redova kasnije pojavljuje se još jedna izvesnost, treća po redu, i ona je, po piščevim rečima, »Jedina«:

»On (pogled – prim M. R.) je, jedini, život« (isto).

Dakle, i pogled je dokaz u prilog postojanju i življenju. To nije malo, jer uprkos onom zastrašujućem početku, dobili smo dva dokaza i seriju od tri »jedine« izvesnosti. Pisac nam je, ipak, štošta razjasnio, uprkos svojoj agnostičkoj obznanji na istoj strani da »čovekova svest i misao ne mogu da razjasne suštinu postojanja jer se temelje na osećanjima.« Vatromet misli i »Epifanijskih obasanja« se završava saznanjem da je »pogled, jedini, život«, dakle suština života. Ono što »čovekova svest i misao ne mogu«, V. Rešin Tucić može uz pomoć svoje »nove logike«.

Zahvaljujući toj »novoj logici« nesankcionisanog jezika, ovaj kritičar stare logike dobrih 120 stranica kasnij, još uvek u istoj knjizi, nalazi nove dokaze u prilog postojanju i dobacuje ih čitaocu u prolazu kao retke bisere: *Jezik i telo* su zasad jedini dokazi postojanja (isto, str. 135). Pisac se ogradije onim »zasad jedini«, ali nije isključeno da će ih biti još. No, već i u toj tački su to reči i četvrti jedini dokazi. Taj dokaz »jedinac« nije tako usamljen kao što mu ime kazuje. Sa njim u redu defiluju bratski dokazi u svrhu da povećaju ubedljivost iskaza i ozbiljnost knjige. Evo ih u nizu:

jedini govor
 jedini pogled
 jedini jezik
 jedino telo.

Pri tome, ne bi se smelo posumnjati da V. Rešin Tucić ne pravi jasnu elementarnu novovekovnu distinkciju između *govora* i *jezika*, između žive reči i pisanih jezika. Mora se priznati: argumentacija je neočekivano bogata, a svi su izgledi da će žetva sličnih iskaza biti još i bogatija. Jer, ako je stav premise kategorički poričao da je život moguće dokazati, četiri dokaza, od kojih je svaki ponosob »jedini« – kao što nas uverava V. Rešin Tucić – to zaista nije malo.

Ima li neke novologičke doslednosti u gomilanju ovakvih dokaznih biseri? U tome teško da može biti sumnje. Postoji konstanta koja ove raznolike stavove prožima; to je jaki zajednički imenitelj: *jedini* ili *samo jedna izvesnost*. Sta bi moglo da znači to uporno ponavljanje nečega što inače biva objavljeno izrikom kao jedinstveno i neponovljivo? Kad se nešto stalno iznova vraća kod jednog pisca, reč može biti ili o opsensivnoj temi ili o pišećem omiljenom tropu. Kod Tucića je to omiljeni trop, figura isključivosti koja treba tvrditi da snagu ubedljivosti i neopšornosti. Nju Tucić često, rado i lako poteže. Otuda česte oznake za taj trop kao što su sve i *jedino, tek* (kao ekvivalent za temporalnu isključivost), sve ili *ništa, samo* (kao sinonim za *tek i jedino*), *uvek i nikad, zauvek i sl.* Sve su to snažne reči koje ne ostavljaju mesta sumnji. Time samo nesvesno jeziku kao da demantuje deklarativnost skepticista.

Često upotreba tropa kategoričnosti pokazuje tačnost tvrdnje da »jezik skriva i otkriva tajnu«. Ta tajna, u duhu piščevih iskaza, jeste sklonost ka jakinim rečima i ekstremnim mišljenjima. Tako će on onim četirima nedovoljnim dokazima o postojanju dodati još i jedan peti, u zapisu »Udarac glavom«: »Tek opredmećen u spoljašnjem svetu čovek se dokazuje« (isto, str. 69).

Od ovog *udarca glavom* nemogućnost dokaza teško da će se oporaviti: čovek, eto, ima kao dokaz svoga postojanja i »spoljašnji opredmećeni svet«. Ali i ovdje on je tek kroz opredmećenost dokazan. Čitac izbor »jedinih« dokaza je tu. Čitalac bi se sad mogao prepasti da bujica dokaza neće prestati: na Tucićevim stranicama dokazi pljušte kao kiša iz sumračnog oblaka agnosticizma koji je mrgodno pretnio na početak knjige. Bujica argumentacije, koja je potekla iz »Hladnoga čela«, ne prestaje u dokazivanju inače »nedokazivog života«.

Ima li to neke veze sa logičnim sledom misli i kakav je odnos samoga pisca prema logičnosti? Ne može se poreći da Tucić rezonuje bez vere u logiku. On čak izričito tvrdi u svom omiljenom tropu: »Oduvek sam verovao da je pitanje jezika, shvatjanje sveta, pitanje logike« (isto, str. 138, kurziv M. R.). Pisac se na rečima zalaže za veru u logiku i logičnost. On veruje da je mogućna »nova logika«. I to nije vera od juče, nego *oduvek*.

Kako funkcioniše ta »nova logika«?

Kojom se logičnošću ona ostvaruje u Tucićevom jeziku?

Koje je prirode struktura iskaznih stavova te »nove logike«?

Zagonetka je za čitaoca kako je moguće da od pet različitih dokaza života svaki bude »jedini«?

U formalnologičkom smislu takva »nova logika« teško može opstati, ali ona nije bez neke veze sa životom. Čitaocu kome je neshvatljiva može biti od pomoći jedno poređenje manje apstrakte prirode. Ako hoćemo da dokućimo smisao malopredažnje zagonetke, moramo zamisliti jednog čoveka izdašnog na komplimentima, koji živi u poligamiji sa pet ili više lepih žena, ali tako da niješ od njih ne zna za one ostale. Svakoj od njih taj nestrašni i veseli čovek govori ponaosob: »Ti si mi *jedina!*« I svaka od njih je uverena u te male nestrašne i slatke laži, jer za nju je tajna ono što vidi i zna *sav ostali svet*. Igra je zaceleo vesela i dobro raspoloženje obično zahvata i čitaocu srodnih duša otvorenilo za »novu logiku«. Ali ti nestrašni funkcionišu po modelu za komediju zabune u kojoj ženski (ili muški) likovi ne znaju jedni da druge i ništa ne slike o njihovom postojanju. Logika takvih poligarnih argumentata podseća na taj tip lakoreke i lakovljenje zakletve, u kojoj ideje ne znaju jedni za drugu. U logici je ta poligarna argumentacija već manje vesela, a duh isključivog smislova nije podjednako srećan i uspešan kao uveravanja zavodnika u komediji zabune. Tako se ono što želi da bude »nova logika« pokazuje u knjizi kao celini da funkcioniše na starom modelu *komedije zabune*. Taj model je dobar za stari pozorišni žanr i za zabavu, ali ne i za tegobnu filozofsku refleksiju u esisu koji hoće da meditira nad životom.

Šta biva kada nastupi takva *komedija zabune*? Onda se dogada neverovatna čarolija metamorfoze smrknutog pironovca i smrznutog skeptika u veselog i bezbrinog zavodnika argumenata. Kako bi se mogao objasniti taj čin preobražaja i šta je dublji smisao te metamorfoze?

Sklonost V. Rešinu Tuciću da rezonuje u stilu »sve« ili »ništa«, »sve« i »jedino«, »oduvek« i »tek«, »uvek« i »nikad«, očigledno ukazuje na svojstva metafizičkog načina mišljenja. Rezonovanje po principu »sve ili ništa« jeste nešto što i bezazlenog čoveka netaknutog mišlju dovodi dotele da neopozneno i nehotimice zapada u metafizičke stavove. Kakvi su to »metafizički stavovi« i otkud oni u »novoj logici« V. Rešinu Tuciću, avangardnog pisca? Govorivo svi navedeni i dobar deo ne navedenih iskaza V. Rešina Tucića je sroćen u skladu sa gramatičkom sintaksom. Činjenica da se u običnom jeziku može sačiniti bez povrede gramatičkih pravila nesmisao niz reči, može nas nauko zavesti na pogrešno mišljenje, da ipak, imamo posla s nekim stavom, mada lažnim. Zato kod nekih metafizičkih stavova nije lako razabrat da su prividni, jer se stav posmatra samo s obzirom na korektnost gramatičke sintakse, koja se brine da razlikuje vrste reči. Međutim, gledano sa logičkog stanovišta, gramatička sintaksa se pokazuje nedovoljnom. Jer, po red gramatičke sintakse postoje i logička sintaksa koja se brine da u razlikovanju vrsta reči budu zadovoljene još i izvesne logički tražene razlike. Jedan dospredno mišljeni jezik morao bi da uskladi gramatičku sintaksu sa logičkom sintaksom. Međutim, gramatička sintaksa ne odgovara nužno logičkoj. Kada se u jeziku pojavi rascep između gramatičke i logičke sintakse, dolazi do isključuju u metafizički stav. Rudolf Carnap je u čuvenom radu »Prevladavanje metafizike logičnom analizom jezika« utvrdio (i na primeru Hajdegerovog teksta dokazao) da su »svi metafizički stavovi nesmisao«. Tobožnji stavovi metafizike otkrivaju se logičkom analizom kao nesmisani stavovi.

U tom smislu, svaki put kad neki pisac izrekne neki iskaz u stilu »sve ili ništa«, postoje jasni znaci da je došlo do isključuju u metafizički stav koji se logičkom analizom pokazuje kao nesmisao. Veliki broj nesmisalnih stavova u Tucićevom tekstu pokazuje neobičnu sklonost za metafizičku isključuju. Ta sklonost potiče iz odnosa prema jeziku; poštjući u njemu gramatičku sintaksu, on gotovo da nema nikakve svesti o tome da se gramatička sintaksa mora artikulisati logičkom sintaksom. Tako, prividno, njegovi sudovi kao da imaju nekog smisla, ali u svetlosti logičke analize gotovo po pravilu oni se pokazuju kao nesmisao, tj. metafizički ili prividni stavovi. Ponekad i inače intelligentan čitalac može biti zavarан tim raskorakom i zaveden na pogrešno mišljenje, da su ti iskazi ne samo osmišljeni nego i lepi. U dušama takvih čitalaca »zablude najlepše pevaju«, ali tu se nespอรazum rada iz duboke nesvestice u samom jeziku. Samom tom nesvesticom slepom za razlikovanje *metalogike* jednog teksta, kao sklada sintakse i smisla, i gramatičke sintakse može se doći u novu zabunu da se metafizičnost jednog teksta proglaši za avangardnu književnost. Naravno, ukoliko je reč o samom piscu, pokazuje se da je njegova »nova logika« po svojoj suštinji niz isključuju u staru metafiziku. To je ozbiljnija strana *komedije zabune*, tj. piščevog ličnog nesporazuma sa sobom i sa svojim kritičarima. Na toj tački ono piščev očećanje da »ne ume drukčije da izraste nego u svesti« pokazuje se nemoćno upravo zbog nemoći prevladavanja metafizičkog. A ta nemoć potiče kod ljudi zbog odstupstva one prečutne logičke analize jezika imanente smisaonoj logici.¹

Ipak, Tucićevi stavovi nesvesnog besmisa deluju na neke kritičare zanosno, čak i opojno. Kod pisca »Hladnog čela« smrznuti skepticizam se kravi pod snažnim uplivom čašice (pisacu se mora verovati na rečima, baš kao što je to učinio i domišljati ilustrator naslovne stranice). I ta opojnost Tucićevog umovanja o nedokazivosti i nespoznatljivosti života neodoljivo

podseća na karamazovska mudrovanja lakrdijaša »uz čašicu konjaka«. Naročno, karamazovskom lakrdijašu, a i njegovom obožavaocu, više je stalo do lakrdije, do prizora, do zabave, nego da toga da glavu razbijaju bliski teškim mislima. Pošto su u takvim razgovorima glave ugrevjane ne samo govorom nego i sadržajem Bahusove kapljice, razumljivo je što se piscu privida da »svet plamti protivrečnostima«, dok u stvari, »Hladno čelo« plamti protivrečnostima.

No, nisu li možda ti plamsaji protivrečnosti u »Hladnom čelu« jedan osobi vid izrastanja u svest? Osmotrimo, dalje, to »izrastanje u svest »Hladnog čela« ozarenog »epifanijskim obasjanjem«. Koja su to novoosvojena saznanja? Kakav je kraj onoj zabrinjavajućoj agnostičkoj misli o nemogućnosti da se sazna? Tu, opet, progovara »nova logika« glasom stare metafizike: »Čovekova svest i misao ne mogu da razjasne suštinu, jer se temelje na osećanjima. A osećanja su neprekidno promenljiva, sprečavaju utvrđivanje bilo kakvog saznanja. Sazna – ti – to istinski znači – ne postojati« (isto, str. 15, kurziv M. R.) U ovom iskazu pisac nije napustilo ni filozofsko raspoloženje ni radikalna isključivost. Doduše, u ovom stavu kao da je pokušao da bude uskladen i dorečen. Kako proveriti smisao ovog lepog silogizma? »Smisao nekog stava leži u njegovom kriterijumu istine« (Vitgenštajn), tj., izvodi se iz odnosa izvodljivosti, dakle, logičkom analizom jezika navedenog stava.

Tu su ukazuju tri mogućnosti. Prva: ovaj iskaz je istinit, a sam pisac je osetljiv čovek, i njegova prevelika pesnička tankočutnost osuđuje ga da dođe do bilo kakvog pouzdanog suštinskog saznanja. Ako je to tako, on nam priča o nebitnim i nepouzdanim stvarima. Pisac je, doduše, veoma osetljiv i osećajan, ali ga upravo ta preterana osetljivost sprečava da spozna i nju samu. Ergo, stav je nesmisao.

Druga mogućnost s obzirom na piščev iskaz: recimo, to što nam kaže pisac sve su same sušte istine, ali je on savršeno bezosećajan i neosetljiv čovek. U tom slučaju, Tucić bi mogao formulisati svoju kogitaciju u antidekartovskom duhu: »Mislim, dakle, ne postojim«. I vice versa: »Postojim, dakle, ne mislim«. Taj antikartezijanski obrt bi bio duhovit, kad ne bi bio nesmisao.

Možda je u nekoj trećoj mogućnosti taj iskaz smislen. To je mogućnost s obzirom na pesnika. V. Rešin Tucić je osetljiv čovek, kao pesnik, ali upravo zbog naviranja tih osećanja ne može da se probije do saznanja. U tom slučaju, zaključak bi se mogao sazeti rečima: »Osećam, dakle, ne mislim«. Ovakav zaključak, uprkos tome što je metafizički stav, ne bi se smeo odbaciti kao besmislen u interesu Tucića kao pesnika, tj., onoga u čijim ustima »zablude najlepše pevaju«. On bi istovremeno svedočio o njegovoj delikatnoj psihi bogatog osećanjima i neopterećenog mislima. I to bi bilo ono racionalno, ona skrivena logika što upravlja odnosima između svih ovih besmislenosti. U tom slučaju, Tucić ne izrasta u svest, već u besvest. A takvo izrastanje, za knjigu eseja i kritike, za umeće njenog autora povlačilo bi i neke praktične konsekvenke.

Kad pesnik koji ima pretenziju da prepoznae mitove uvidi da ne može dokučiti usled preosetljivosti neko bitno saznanje, onda izricanje takvog agnostičkog otkrovenja za bole »načitaniji i strožiji« (Tucić) duh, dakle, i konsekventniji duh (koji se zalaže za logiku i logičnost) znači i obavezu da se stavi tačka i ostavi pero (ili mašina). Jer, čemu pisati dalje, ako najavljeni izrastanje u svest ne izvire iz kogitacije, već iz uzurjane osećajnosti i opojne nesvestice? Kad bi pisac ozbiljno držao do svojih reči, onda bi knjiga »Hladno čelo« moralta biti kraća za nekih 200 stranica. Jer sve ono što dolazi posle agnostičke izjave na 15-oj stranici, napisao je V. Rešin Tucić sa často-ljubivom pretenzijom da nam otkrije još i neke nove tajne i obelodani druga važna saznanja. No, kako za ovoga pisca *pisana reč* nema nikakve obavezujuće težine, jasno je da ni pisanje, kao nekogitovanje naviranje bujice reči, on ne uzima odveć ozbiljno. Postaje jasno i to da pisac ne uživa samo u izricanju prividnih stavova nego da nastoji da ostvari privid ozbiljna i misleća čoveka. Taj utisak ostavlja samo utoliko što navlači masku ozbiljnih misaonih preukupnosti i smrtno sumornih filozofskih raspoloženja.

No, V. Rešin Tucić više drži da toga da svojim spisima doda jednu knjigu više, nego da mišljenju među ljudima doda jednu istinitu i istinsku misao više. Da bi jedna misao postala istinita, a knjiga koja je donosi istinska, i da bi ih i drugi s ozbiljnim poštovanjem shvatali, potreban je pred onih logičkih zahteva i ovaj uslov: da je onaj koji pretendeuje na meditaciju i sam ozbiljno uzima i otpoštuje. Na tome bi se zasnilovalo njeno dostojanstvo i ubedljivost. Tada bi ta jedna misao više vredela od cele knjige. Ali, onda, za ljubav istini, ne bi bilo knjige, ne bi bilo književnih večeri, »okruglih stolova«, prikaza, tv-prikaza, kandidovanja za nagrade... A, onda, i pisac bi morao da kaže: »Zbogom, vaša taštine!«

Bilo bi to bolno i, ljudski gledano, niko nema pravo da traži od pisca tako nešto. Niko, sem njega samog. Jer, oprštanje od vašara lične i svetske taštine i jeste pravi preduslov za umeće izrastanja u svest. Bio bi to neslučeno radikalni korak za autora »Hladnog čela«. Doduše, za takav iskorak u misljenost nisu podešni ni isključivost ni ekstremno naglašena mišljenja. Jer sa takvim svojstvima se mišljenje pokazuje kao nešto teško, nezahvalno, nedostizno. Dubokoume misli i »epifanijska obasjanja« pokazuju se na proveri logičke analize jezika kao nepomišljenosti. Na taj način, umesto neke životne i filozofske mudrosti, pisac »Hladnog čela« nam hladnokrvno servira nesuvolnosti kao poslednju reč o prvim i poslednjim stvarima sveta i mišljenja.

Takav način »Tucićevog kritičkog obasjanja« stvarno ne može biti sameriv tradicionalnim estetičkim parametrima, kako je to mudro utvrdio recenzent »Hladnog čela«. Niko ne može dati za pravo recenzentu više nego jedan rečiti primer iz Tucićeve knjige. Kad pisac u svom munjevitom uzletu u definisanju pojma *tragičnog* napiše: »Snagom jedinstvene stihovne montaže *ukida se pojedinačno i uspostavlja se kolektivno, koje je tragično*« (isto, str. 129, kurziv M. R.), onda je to nešto novo.

Tragično – kolektivno? To je, stvarno, nesamerivo sa tradicionalnim estetičkim parametrima, pa i sa samom suštinom pojma »tragično«. Pre svega, nesameriv je takav način da se o tradicionalno razrađenoj i razudenoj

Istinski zainteresovani čitaoci za ovaj problem mogu pogledati pored R. Karnapa i rad Valtera Šulca: »Hegel i problem ukidanja metafizike« (u: »Čemu još filozofija«, Zagreb, 1982.)

temi govori aforistično. Netradicionalno je to kada se o jednoj bitnoj, složenoj i protivrečnoj kategoriji pesništva i estetike govori tehnikom zaobilazeњa bogate kritičke literature. Pošto ne voli da gubi vreme na nijansiranje problema, V. Rešin Tucić ne precizira da li pod pojmom »tragično« ima u vidu »tragično osećanje života« (kao Paskal, Kjerkegor, Niče ili Unamuno), ili, pak, pesničko-estetičku kategoriju (kao Aristotel, Šiler, Šopenhauer, Hegel, Šeling, Karijer, Šeler, Weber, Sondi Oto Man...). (Toplo preporučujem autoru »Hladnoga čela« zbornik »Teorija tragedije«, Nolit, BGD, 1984.) Ne vidi se da li misli na jedno i na drugo. Ili, možda, ni na jedno ni drugo. I baš takav »netradicionalan« način zapravo je koban, jer navodi pisca da napiše suštu besmislicu. Bilo da je reč o »tragičnom« kao osećanju života, ili o »tragičnom« kao književno-estetičkom pitanju, svi pomenuti mislioci, od Aristotela do Hegela i Oto Mana, ističu da je nosilac *tragičnog karaktera* (dakle, individualno). Tragično nije ni čisto »individualno« ni »kolektivno«, nego nastaje kao plod dramskog sukoba »samovlasnog junaka... koji hoće samo sebi i svojoj individualnosti da izvozi pobedu. Imajući pred sobom izvesni cilj kojemu teži, on se izdvaja iz svoje okoline, koja za tim ne teži, dolazi sa njom u sukob... (Moric Karijer) Dakle, individualna i samo individualnost u sukobu sa kolektivnom okolinom može biti tragična. Kolektivno je, pak, iako sudjeluje u sukobu, u biti netragično. Nije, doduše, jasno da li se »kolektivno« uzima u smislu društvene instance, ili kao »kolektivno nesvesno«, u psihološkom smislu. Ali, za suštinu tragičnog to nije od presudnog značaja. U oba slučaja, individualno je u sukobu sa »kolektivnim«, samo što se u antičkoj tragediji događaj to kolektivno pojavljuje kao objektivirano društvo, a u faustovskoj tragediji karaktera kao unutrašnja psihološka kategorija. To je suština dosadašnjih gledanja na tragično, bilo da su tradicionalna ili moderna.

Tucićeva misao mogla bi, eventualno, da se nadoveže na Kročeoovo suprotno gledište, koje »tragično« izuzima iz oblasti estetičkih pojmove. Ali šta V. Rešin Rucić mali za jednog Kročea! Pa i kad bi ga udostojio svoje originalne pažnje, Kroč je već postao deo toka evropske tradicije, a svaka tradicija je za Tucića »kužna«. Da li svaka? U toj nesvestici tradicionalan je Hegelov pojam »ukidanja«, koji Tucić često i rado poteže. Samo, u Hegelovoj »Logici sankcionisanog jezika termin »aufheben« je precizno i strogo određen u trostrukom značenju: *negare* (poreći), *conservare* (sačuvati) i *elavare* (podići), što doslovno i znači »aufheben« na nemačkom. Tako, svaki put kad Hegel upotribe taj pojam, on za upućene ima značenje smisaonog trozvuka i dijalektičkog prelivanja u nijansama i stupnjevima. Međutim, kad manje upućeni neprikladno bacu tu reč u svoj jezički vrtlog, svodeći je na jednoznačnost, ili je lišavajući svake veze sa izvornim smislim – e, to je, doista, netradicionalan rez. Takva jednoumnost i neprecizna upotreba je nesumnjivo nesameriva Hegelovom logičkom parametru. Pravo ime za takvu nesamerivost jeste: zloupotreba.

Na drugom mestu (str. 130), Tucić govori o »tragičnom licu pesnika«, a na trećem, nešto ranije, kaže doslovce: »Možda je u zabludi *tragični Taras Kermáuner* diveći se Tomažu Šalamunu...« (str. 96). Sledeci duh ovih tvrdnji, moramo verovati ili da je Taras Kermáuner »kolektivno«, ili kolektivno nije tragično, ako je ovaj projedini čovek individualno. Taras Kermáuner možda jeste, a možda i nije, u zabludi, ali V. Rešin Tucić je zasigurno u teškom zaboravu. Valjda je zaboravio da je kolektivnom obećao tragično, pa je pesniku učinio ustupak da bude individualno tragičan. Ima i tu neke logike; kad može kritičar Taras Kermáuner da bude tragičan, zašto to ne bi bio i pesnik? To je u skladu jedno s drugim, ali to oštro protivreči kolektivnom kao tragičnom. U sva tri slučaja pominje se zbilja »tragično«, ali način na koji to čini V. Rešin Tucić je zacelo bliži komičnom nego tragičnom. Dosledan sebi i svome afinitetu prema žanru: pisac ne odustaje od *komedije zabune*.

Bilo bi besmisleno tvrditi da su i u komediji zabune sve logičke mogućnosti izgubljene. Svaki žanr ima svoju logiku. Možda bi se i ta oštra protivrečnost između »kolektivnog koje je tragično« i »tragičnog Tarasa Kermáunera« mogla osmislit i izgladiti uz pomoć jednog naročitog shvatjanja pesnika i kritičara. Ako bi se pesnik shvatio onako kako ga je poimao Gete, tј. kao »kolektivno biće« (naravno, u čisto prenosnom i geteovskom smislu), onda bi to »kolektivno« moglo biti i tragično, kao što je Geteov Taso. Ali to geteovsko »kolektivno biće« pojedinog pesnika nosi samo snažno razvijena individualnost ovapločena u Tasu u sukobu sa celim svetom. No, da bi se izgadila i uskladila ona protivrečnost, valjalo bi poznavati Geteovo delo i misao. To bi bilo preterano i nerazumno očekivati od V. R. Tucića. Njemu je to delo daleko isto onoliko koliko mu je blisko sprordanje sa Geteovim imenom. Bezbržnom čoveku sprordanje je ugodna, a mukotrpno čitanje nečijeg dela je nezamislivo. I u tome je pisac »Hladnoga čela« doista nesameriv »tradicionalnim estetičkim parametrima.«

Iz navedenog primera čitaocu postaje jasnije kakav je taj hvaljeni »analitički rez Tucićeve kritičke stvosti« i koji je njen domet. Ako, ipak, nije fasciniran zvučnim frazama, ostaje mu da i sam potraži odgovor na pitanje: kakve veze imaju uopšte ovakve i slične Tucićeve besmislice sa afirmacijom »estetičke avantgarde umetnosti?« Takve laudacije nedužnih dobrčinu skrivaju nešto drugo što ni najveštiji recenzenti i laudatori ne mogu prikriti: a to je hronična nesposobnost da se stvarno misli.

Čitalac, pak, netaknut ledrenom iskrrom »epifanijskih obasjanja« može imati tu slabost da u Tucićevom tekstu razmišlja i da napisano kritički ispituje i prverava. Pri tom se očekivanja čitaoca pokazuju izneverenim. Nije teško uvideti da je stavljen pred nezahvalan zadatok: promišljati nedomišljeno i nepromišljeno, osmisliti privid smisla i dati koherentno značenje stihiji reči bez duha.

Pa ipak, ipak! Sme li čitalac da se razočara i da zbog nekoliko slabih mesta odbaci celu knjigu? Bilo bi to nedopustivo ogrešenje u stilu vrednovanja *pars pro toto* kada se celina procenjuje samo na osnovu delova. A to bi baš bilo ono neprihvatljivo. Zato ne treba žuriti sa negativnim sudom, nego strpljivo potražiti neko jače mesto u ovoj knjizi. Zagledajmo se u neku od lepih misli čije bi snaga i lepotu moglo iskupiti ranije plitkosti, neutralisati svaku ponudu i nagraditi vernog čitaoca. U esisu »Ljudski pogled, lep nevidljiv« čitamo refleksiju o jeziku: »Ukini ljudima jezik, ukinuo si im sve.« Iskaz donosi pohvalu jeziku u hajdegerovskom tonu da je »jezik kuća bića.« Ako izgube tu kuću, ljudi su izgubili sve. I tu kao da je stupila na scenu dijalektika oprobanih u Tucićevog logičkog pravila: »Kad ničega nema – pojaviće se.«

Pojavljuje se sve. Jezik je ljudima sve i sva. Uz pomoć jednog otrcanog Hajdegerovog pramena i dve hegelovske štakе (»ukini... ukinuo si im...«), pisac je zaronio u filosofskom raspoloženju u dubinu vremena sve do Demokrita i Piko dela Mirandola. Prvi je izjavio da »Hoće da govori o *svemu*«, a teza renesansnog mislioca glasi: *De omni scibili (O svemu što se može znati)*. U takvom nesvesno demokritovskom krugu, V. Rešin Tucić govori o *svemu*. On vrlo rado i često upotrebljava taj pojam. Esej »Skoči« ga ima i za podnaslov (*Sve*). Tu stoji napisano da piševec »pogled, hladan i topao... gleda uporno – danima, u sve« (str. 21). U odnosu na dvojicu pomenutih misličica, Tucić donosi jednu novinu: dok oni govore o svemu što se može znati, on govori i piše naročito o onome što se ne može znati, ili što bar on ne zna. U tome je nesumnjivo nov i moderan. Ali tu se i nameće nemirnovno pitanje: šta je sagledao taj uporni pogled zagledan u *sve*? Na primer, kakve je prirode to *sve* u koje je Tucić tako uporno zagledan? Odgovor na to pitanje sledi iz pohvale pogledu, koja dolazi za pohvalom jeziku u onoj lepoj univerzalnoj istini o jeziku koji zasvodiće biće. Evo ih reči:

»Ipak, ima neko stariji od jezika.
Ljudski pogled.
Lep i nevidljiv.

Jedino pogled ne može biti ukinut niti dokazan.

Pogled ljudskog tela, ljudskih očiju, stvarnih
ili unutrašnjih, najviša sila sveta.

Baš zato što je izvan gorovljivog.

Gledati, to je veliki rizik.

Gledati, veliko je saznanje. Nesaopštivo.« (Isto, str. 15. – kurziv M. R.)

Pogled stoji visoko iznad osećanja, jezika, znanja, dokaza i (zamislite!) – ukladanja! Tako mislićac hladnoga čela razgaljuje svoju filozofiju utehe pogledom na pogled. Iako u toj pohvali preovladuju šlerovski sentimentalni tonovi, čovek bi za ljubav poetičnosti bio spreman da modernom mislioci oprosti to posezanje za temom iz tradicionalne poetike. To je učinjeno u nehatu. Još ako je iz tog nehata i nesvesnosti sinuo zračak misli, niko ne može zameriti avantgardnom što se obrelo u najdubljim vodama tradicionalnog. Kakav je u tom kontekstu odnos pogleda prema *svemu*. Da li je to *sve* celina koja obuhvata svet bez ostatka, ili je neko okrnjeno i nepotpuno *sve*? Da li je sveobuhvatno i svesno, ili je bezbržno i nesvesno? Shodno tome, da li je reč o pravom pojmu ili o lažnom? Tačnije, da li je taj pojam epistemološki zasnovan, rascvetan u svom puncu pure svesti, ili je to samo dekorativno, neutemeljena reč čiju sveukupnost pobijaju delovi izvan nje?

Citirati tekst očigledno pokazuje da ono Tucićeve jezičko *sve* ne obuhvata i pogled. Misliću koji je zagledan u *sve* u apsolutizovanju pogleda, ne pada na pamet da time što pogled stavlja u skali vrednosti iznad svega, neosetno ga postavlja i izvan svega. Dakle, ono *sve* što ga čovek gubi ukladnjem jezika, ne obuhvata nikako i pogled kao najvišu vrednost na oničkoj leštici. Doduše, Tucić bi mogao tvrditi da je to samo izuzetak koji potvrđuje pravilo, i taj izuzetak bi se mogao potvrditi iskazom: »jedino on ne može biti ukinut niti dokazan.« Ele, *jedini pogled*... Ali šta čemo sa onim zastrašujućim rečima da ni »Život ne može biti dokazan«? Izgleda da je na njih pesnik pogleda suviše brzo zaboravio.

Čitalac koji nema tako kratko pamćenje i ne zna za takvu zaboravnost, u neprilici je. Na fonu ove zaboravnosti, ta toliko hvaljena jedinstvenost pogleda izgleda, u najmanju ruku, problematična, baš kao i univerzalnost onog okrnjenog »sve«, koje ne obuhvata i najvišu vrednost – pogled. Pogled se doista ne »ukida«, ali se potire ono »jedino« jedinstvenog, njegovim ponavljanjem i udvajanjem.

Ovakvo traganje za smislim moglo bi se učiniti kao sofističko i neprimerno u tekstu V. Rešina Tucića, jer šegačenje i logomahiju uzima sa ozbiljnim zahtevima artikulisane misli. Ali navedeno mesto o pogledu tiče se za značaja pogleda za poetiku, poeziju i saznanje. Sa svim sjajem parodaka blista se završna misao: »Gledati, to je veliki rizik. Gledati, veliko je saznanje. Nesaopštivo« (citirano mesto). Za ljubav paradoks, pesniku se štošta mora pogledati i kroz prste. Ljubitelj paradoksa mu ne bi smeo zameriti što je taj paradoks samo preokrenuti iskaz Emila Siorana: »Saznavati, to znači gledati, to ne znači ni nadati se ni delovati« (E. Sioran: *Kratak pregled raspadanja*, N. Sad, MS, 1972, str. 122). Ne bi se smelo prebaciti V. Rešinu Tuciću što pravi obrt Sioranove misli amputirajući je i ne pomenuvši čak njenog autora. Mada, ruku na srce, mogao je lako pogledati kako glasi *cela misao*, pošto je naš prevod objavljen upravo u istoj biblioteci »Danas.« No, kako ćemo tražiti od pisca da pamti tudi misli, kad je zaboravan i za sopstvene reči? To bi bilo preterano. U pitanju je *nesvesno pamćenje*, jer V. Rešin nije takvo zlopamtilo da bi se sećao i Sioranovog paradoksa.

Problem je, međutim, u tome što kad dvojica govore isto, to nije isto. U Sioranovom kontekstu i u tekstu V. Rešina Tucića jedan blistavi paradoks ne zvuči podjednako istinito. Jer ono što se u Sioranovom kontekstu uklapa u neku koherenciju doslednog mišljenja, u Tucićevoj upotrebi postaje istrgnuti i osakačeni fragment bez konteksta.

Problem je, međutim, u tome što kad dvojica govore isto, to nije isto. U Sioranovom kontekstu i u tekstu V. Rešina Tucića jedan blistavi paradoks ne zvuči podjednako istinito. Jer ono što se u Sioranovom kontekstu uklapa u neku koherenciju doslednog mišljenja, u Tucićevoj upotrebi postaje istrgnuti i osakačeni fragment bez konteksta.

To nije sve. Završna misao donosi još jedno paradoksalno saznanje: saznanje pogleda je nesaopštivo. Kakvo je to nesaopštivo čudo u pogledu? Možda nekakvo mistično augustinovsko saznanje iznad govora i jezika? Kao da se tim rečima želi poreći govor očiju i semiotičnost pogleda. Odlučna reč »nesaopštivo« ne dopušta nikakvu semiotičku vrednost pogleda. Bar deklaratивно, ne. Nao, kako čitalac kod pisca koji ide nasumice nikad nije siguran što hoće, treba pogledati što je zapravo posredi.

Ako pisac tvrdi da je pogled negovorljiv, znači li to da ne postoji tajni govor očiju? I da se pogled ne može reći, dakle, da je neizreciv? Nikada čovek ne stiže tako daleko kao kada ide nasumice. Tucić *de facto* stiže nesvesno u sferu poezije neizrecivog u pogledu, što su ga tako opevali jedan Šiler i jedan Bodler. Jest da taj poetenim pripada svetu gradske lirike, za koju Tucić, skeptik i mitograf ne štedi prezir, ali to ništa ne smeta da se avangardni pesnik vrati nečemu sa čime je njegov modernitet »nesameriv.«

Ili je, možda, u pitanju neka avantgardna ezoterika čiju tajnu Tucić ne želi da oda neposvećenima? Za pisca kojega »privlači mogućnost« – sve je moguće.

Racionalno pitanje koje bi se moglo izvući iz Tucićeve »buke jezika« moglo bi se formulisati ovako: stoji li pogled uistinu iznad i pre jezika? Sudeći po odsečnom tonu Tucićevom, tu ne bi smelo biti sumnje, a još manje pogovora. No, često rezak odgovor ne znači i »analitički rez« problema, a valjana misao nije stvar odluke, nego posao logike. Logika, pak, zahteva postupnost i konsekventnost, tih rad misli daleko od »buke jezika«. Osmotrimo zato kako se ta Tucićeva misao pokazuje pertinentnom na jednom primjeru iz proze ovog pisca.

V. Rešin Tucić poznaće kao pesnik i kao misilac časove nostalгије. Tako trenutak nalazimo u zapisu »Nešto«: »snažno sam poželeo da nekog sretnem« (isto, str. 41). To je onaj srećniji trenutak kada pisac umesto da se mišljenjem izdvaja iz sveta, čeze da mu se vratи. Razumljivo je to pošto V. Rešin Tucić veruje »više čoveku koji gleda nego onom koji govori.« U tome ima neke doslednosti. Shvatljivo je i to što je Tucić srećniji u nostalgiji nego u refleksiji. Tako saznamo i u pomenutog zapisu »Nešto« da je Tucić jednoga dana, tačnije jedne večeri, susreo devojački pogled. Doista, vredna nagrada za nostalgiju. Susret devojačkog pogleda je uzbudljiv prizor za nostalgične ljude, vredan da se opiše. I misilac hladnoga čela podleže topolini iskušenja. Opisuje nadahnuto taj pogled: »U mene je gledala devojka jakih, nabubrelih usana. Čudno označen, njen pogled skoro da je bio neprijatan« (isto, str. 42. – kurziv M. R.).

Opis je doista uverljiv i potvrđuje iskrenost želje da se sretne ljudsko lice. Ako je nespretan da uhvati misao, Tuciću niko ne može osporiti spremnost da uhvati i opšte pogled. Pa, kakav je to pogled? Da li je taj pogled bezizrazan. Bez govora, izvan znaka i jezika? Zrači li iz njega neizrecivo? Sam pisac ne ostavlja čitaoca u dilemi. Pogled je jasno označen i to neobičnom nijansom: skoro da je bio neprijatan. Ono što je označeno, bilo prijatljivo ili neprijatljivo, stoji u odnosu sa označavajućim, pa i sa znakom. Ne kaže li sama reč »neprijatljivo« da su znak i označeno u pogledu nosioći neke poruke? I da podsetimo na nešto danas opštepoznato: zar nije znak jedinica od koje se formiraju znakovni sistemi kao jezik? Ovaj realno opisani pogled bez previlegijed mudrovanja, šalje poruke, znake, nalazi se u polju semiotičkih konotacija. Baš zato, da bi ga uopšte bilo mogućno opisati, pogled devojke u autobusu mora biti saopštiv kroz govor očiju. Da bi se mogao opisati, njegovo označenje mora biti pisljivo, tj. da se pretodi u meta-znak. Da nije tako, teško da bi opis pogleda pošao sa rukom i takvom majstoru za »nesaopštivo« kakav je V. Rešin Tucić.

To je pravi rizik pogleda. Da, ali što bi to uopšte bilo vredno da se toliko razglaba nadugačko i naširoko? Prvo, svako iškustvo pisca koji ne ume da izraste drukčije nego u svesti, u principu može biti vredno. Ali ovde zavreduje pažnju i nešto drugo. Taj istiniti pogled opisan na str. 42. potire onaj iskaz o »nesaopštivom saznanju« pogleda na str. 15. Očigledno je da se ta dva mesta u knjizi isključuju kao kontradiktorna. Ako je tako, jedno od njih može biti istinito, a drugo suprotno. Koje bi bilo koje? Čitalac manje odlučan od Tucića bi, možda, najradije pozvao u pomoć pisca da u svojstvu arbitra razreši taj čvor. Pisac bi mogao priteći u pomoć svojom veselom formulom: »Već nisam znao šta da mislim«, ali to ne bi bilo rešenje već šegećenje. Ono može razveseliti ljubitelje vesele nauke (i to nije malo), ali ne i dati pravi odgovor.

Moj dojam je da taj opis pogleda deluje uverljivo i istinito. V. Rešin Tucić je tačno opisao govor neprijatljog pogleda u jednoj konkretnoj životnoj situaciji. No, to je samo opis pojedinačnog, slučajnog iškustva. Takvi opisi pojedinačnog zadobili bi veću važnost i stekli višu vrednost ako bi se harmonizovali i osnažili nekim opštijim principom. A takav opšti princip bio bi upravo onaj malerozni sioranovski paradoks: »Gledati je veliko saznanje. Nesaopštivo.«

No, takav jedan opšti sud upravo protivreči onom pojedinačnom opisu. Tom protivrečnošću se otvara još jedna na izgled mala nesaglasnost u mišljenju V. Rešina Tucića. Ta pukotina je ona granična linija koja razdvaja koherentnog pisca, čija se knjige osmišljava kao duhovna celina, od nepovezanog i neusaglašenog sa samim sobom. Kod ovog poslednjeg dominira doživljeno iškustvo pojedinačnih događaja iz svakodnevice. Ali ono ostaje nužno rasuto i protivrečno. Ta rasutost svakodnevice se ne harmonizuje kroz usaglašene opšte poglede na svet i na život. Takva crta se najupadljivije odaje u »Kratkoj priči«, u kojoj se pisac žali da mu je »svet kratak.« Žalba poput ove samu ukazuje da je na pomolu piščev nesporazum sa svesti i sa sobom. Svet nije ni kratak ni dug, već takav kakav jeste: indiferentno nesamerljiv. Sasvim je drugo pitanje: kakva je naša subjektivnost? Da li nam je pogled na svet kratkovid, usled kratkog pamćenja. To se dogada kad pisac na str. 42. zaboravi ono što je napisao na str. 15. Onda nastaje logika kratkoga daha. Stvari treba ipak nazivati pravim imenom.

Zašto?

V. Rešin Tucić nije bez nekog dara kad treba da opiše i snimi senzaciju, kad radosno reaguje na pojedinost događaja, na anegdotu. Tu mu se talent ne može poricati, ukoliko je reč o anegdotičnom talentu. Ali kad treba formulisati neku opštu misao, zaokružiti sintezom snop iškustva, ka čemu on pokazuje neobičnu sklonost, kad valja pretodi iškustvo u refleksiju, tu se često pokazuje kako mu je talent kratak. Bez obzira na žarke želje i čak uprkos željama, njegove »misli« pokazuju da je za pisca vrlo opasno ako stane želje uzimati za stvarnost. I na primeru njegovih razmišljanja se pokazuje koliko je doista teško misliti.

Kad god posegne za »izrastanjem u svest«, obično su to logički neartikulisane besmislice. U ovoj analizi su navedena samo dva ili tri takva primera, ali u knjizi ih možemo naći čitavo mnoštvo. No, ukoliko ih više ima, tim manje zasluzuju da se o njima govori i piše.

Koji bi bio drugi uzrok, a možda i opravdanje za ovakvo bezbržno i lakočko gomilanje nesuvrših reči i nizanje međusobno neuskladenih suđova? Pored već navedenih, koji se tiču logičke neosposobljenosti da se pravilno izvodi misao, čini se nezaobilazna sklonost ovoga pisca da piše o temama u kojima se flagrantno i skandalozno očituje njegova neobavešteneost. Da ove reči ne bi bile maliciozne i proizvoljne, pomenimo jedan primer radi dokaza. Kad neko uzme pero da piše o pogledu, onda on može sudelovati zbiljski u tom pitanju kao saznanjem procesu samo ukoliko je svestan

da se uključuje u istorijat problema. Ili, da govorimo piščevom sintagmom, samo ako zaista ume da »izraste u svesti«. Elementarna uljednost i priroda sudeovanja u saznavanju kao društvenom i dijahronom procesu, obavezuju saznavaoce da se uključi u istoriju predmeta. Ko ignorise tu istoriju pitanja, taj u svim pokušajima ostaje da lebdi van predmeta, misli bespredmetnu misao i kreće se u prividnom mišljenju. U tom neumenju da se stupi u duhovni zajednicu, ogleda se naša nedoraslost da se na pravi način bavimo nekim temeljnim pitanjem. A iz te nedoraslosti proizlazi naša rasprostranjena provinčionalnost duha, kao ograničenje i kao stav. Rezultat je toga da se ostaje tužno na margini ispitivanog predmeta. Neobaveštenešnost se tada uzdiže do kulta i promoviše u originalnost. Otuda nastaju samoobmane i obmane.

Legitimna je i razumljiva težnja Tucićeve ka originalnosti, no to ga ne oslobada obaveze da se o poetici pogleda obavestи kod pesnika koji su ispevali nezaboravne pesme o tome i misilaca koji su o tome dali ne baš inferiore knjige. U svakom slučaju, ne inferiorne našim »originalnim« prilikama. Primera radi, navešće samo nekoliko takvih izvora, dobrih za početak, a kasnije se taj spisak može proširiti, ukoliko čoveka ne prođe volja da se strasno bavi tim pitanjem. Recimo, J. Gayrol – C. Durand: *Le droit de regard* (Pravo na pogled), Paris, Seuil, b. g.; Alain Tournaire: *Voix et regard* (Glas i pogled) /uzgred, prevedeno i na naš jezik/, Paris, Seuil, 1978; Jean Paris: *L-espace et le regard* (Prostor i pogled), Paris, Seuil, 1965; Merleau-Ponty: *L-Oeil et l'esprit* (Oko i duh), in »Arts de France«, I, 1961, itd. Ostajemo samo kod najznačajnijih dela pisanih na jednom jeziku.

V. Rešin Tucić nije čovek neosetljiv za sugestije ovog tipa. Kad kaže za sebe samog: »Strog i načitan, ne činim ustupke«, onda nam daje nade da drži i do strogosti i do načitanosti. Naravno, veoma je priyatno imati visoko mišljenje o sebi, ali čovek, ukoliko je strog i načitan, ne sme činiti ustupke ni sebi, a ne samo drugima. Kako uživa u tome da čita sebe (str. 21), može svojim »prevezanim čitalačkim okom« (str. 33) bez prevelike strogosti da ustanovi da piše o poetici pogleda bez pozivanja na i jedan jedini izvor. Nema smisla da se prečutkujte tako strogo tolika načitanost. Time bi Tucić izbegao bar da ne bude pretenciozno smešan.

Obožavaocima V. Rešina Tucića može se činiti dostojno svake hvale što ovaj pisac ceni više svoje originalno nepoznavanje nego savestan i iscrpan rad na upoznavanju svetskih pisaca i kritičara. Pomenuta imena ne spadaju, doduše, u avantgardne misilice osme decenije našega veka, ali imaju možda tu dobro stranu što su svestrano sagledali pitanje odnosa pogleda i saznanja, i što su ga iscrpno i skrupulozno osvetlili kao složen čvor poezije, poetike i estetike. Kad se upoznamo sa njihovim dostignućima, rizik pogleda na pogled, tj. opasnost nepromišljenosti i nesvesnosti može biti uštedena i piscu i čitaocima, izdavačima, recenzentima, članovima žirija za dodelu nagrada. To omogućuje još jednu vrlo važnu stvar: izbegavanje nepotrebnih nesporazuma i širenje zablude. Jer, bez obzira na to što o tome misle dobromerni ljudi iz kruga novih mitografa, ostaje nam kao trajno upozorenje Marksova misao izrečena u raspravi sa Vajtingom, danas i ovde aktuelnija nego ikad: »Neznanje nikada neće biti argument.« Bilo da je reč o pojedinačnom neznanju ili o institucionalizovanom.

Ljudski gledano, može biti razumljivo što pisac »Hladnog čela« više ceni svoje »brzometno i brzo pisanje« i što će pre posegnuti da jednim osačaćenim parodom likvidira jedno delikatno pitanje, nego što će sesti da se obavesti o onome o čemu piše. Za čitanje je potrebno truda, vremena, znanja jezika, strpljenja, razmišljanja, i neke lagosnosti koja ne podnosi nikakvu brzometnost i brzopletost. Ali nije razumljivo da se nešto što je nedostatak uzima i hvali kao vrlina na javnim mestima.

Priznajem da ovaj primer sam po sebi ne bi bio vredan ni ovoliko prostora ni opširnog pisanja, da ne odslikava jedno opšte stanje narastajućeg duhovnog sankilotizma i nekritičkog povlađivanja tom duhu. Da podsetimo, sankilotizam (v. Geete i Marks) se sastoji od nipođaštavanja istorijske perspektive i tradicije ljudskih znanja, kao i znanja drugih uopšte. Kod sankilota umišljenost stupa na mesto obaveštenosti, odluka zauzima mesto logike, originalnost potiskuje kultivisanost. Umišljenost došaptava duhovnom sankilotu da istina treba u svakom času da se rada iz njegove glave kao Minerva iz Jupiterovog mozga. Iz takvog mitološkog stava mogu se roditi knjige siromašne duhom, oskudne idejama i prenatpane praznoslovjem. Umesto onog »isijavanja smisla« koji samodopadno ističe V. Rešin Tucić, zjape praznina i odsustvo duhovnosti. One govore o beskrnjnom egoizmu duhovnog sankilota: on u svakom predmetu rasprave vidi samo *tabulu rasu* na kojoj treba da ispiše svoje ime. Zato će on proglašiti da je T.S. Eliot »ljubljen, pa ostavljen« (str. 159), da je »čitan i zaboravljen Džošov *Uliks*«, da je »Sigmund Froid (ubijen kasnije rukom K. G. Junga)« (str. 160). To je cena popularnosti duhovnoga sankilota. Da bi mu se »ukazao prazan list hartije«, on mora neodoljivo da »dokine« moderne klasičke: T. S. Eliota i Dž. Džojsa.

Froid je prošao još i gore: njega je Tucić »okinuo«. I to Jungovom rukom. Kao u kiosk-romanu, V. Rešin Tucić za tili čas brzinom kauboja likvidira trojicu okorelih predstavnika gradanske kulture. Sve to on čini u prolazu, doveći se svom revolucionarnom »brzometnom« podvigu. Posle takvih čistkih, nova istorija ostaje *tabula rasa* na kojoj sankiloti ispisuje slavodobitno svoje ime.

No, upravo je u tome kobna samoobmana koju je lagodno ne uvidati jer ona oslobada čoveka napora da razmišlja i potrebe da bude samosvestan. A u čemu je obmana narastajućeg a ohrabrivanog sankilotizma? Ona je delimično nesvesna posledica samoobmane. Obmana se ogleda u tome što se čitaocima obećava pompeznim naslovom nešto mnogo više nego što nudi sadržaj knjige. To kao komercijalni trik, da se namame lakoverni i radoznni čitaoci, ne bi bilo nešto posebno opasno. Opasnost nastaje kada se sankilotizam, mašući pseudoznanjem i pseudomišljenjem, promovira i instituicinalizuje kao legalnu vrednost. Kada V. Rešin Tucić, poput »hvalisavog vojnika«, aplaudira sebi hvaleći svoju »strogost i načitanost«, čitaoci mogu i da se nasmješe tom infantilnom narcizmu. Medutim, kad ozbiljna biblioteka »Danas«, izdavača velikog ugleda i slavne prošlosti, ponudi današnjem čitaocu jednu takvu knjigu, onda i ona nastoji da kovači lažnog novca u literaturi promovira u vrednost. Kada kritičari za »okruglim stolom« i na književnim večerima na sav glas aplaudiraju i nagraduju šarlantanstvo epitetom poetičnosti – i to je obmana. Kada Udruženje književnika Vojvodine predlaže

»Hladno čelo« za oktobarsku nagradu – nije li i to promoviranje samoobmane iz privatne komedije zabune u društvenu komediju nesporazuma?

Ljudski gledano, pisco bismo mogli i naći neko izvinjenje u ime ljudske slabosti i taštine, kojima smo svi podložni. Ali kad taj bezbržni pisac pokaže brigu i revnost da prekori druge kovače lažnih vrednosti u poeziji, onda se on pretvara u ideologa koji čuva ovo društvo od nevrednosti. Strogo i nepotkuljivo osmatra on čisto nebo idealno svojim nepogrešivim kritičkim radarom i otud skida »zlatokrile uštve malogradanskog cinizma«. U ideologu se budi moralista koji teško podnosi »prizor osipanja vrednosnog sistema«. U ime svoje strogosti i čistote, ovaj čedni i budni čuvar vrednosti se zgraža nad »moralnim cinizmom«. Nepotkuljivo strogo sudi V. Rešin Tucić – ideolog kada nad knjigama drugih pokazuje dirljivu revnost za društvenu imovinu:

»Koliko su stajale recenzije? A urednički dohodak? Tehnički urednik? Likovna oprema? Korektura? Lektura? Slog? Prelom? Hartija? Boja? Onaj od izdavača? Distribucija? Rabat? Reklama?« (Isto, str. 105).

Zapanjujuća islednička nijansiranost u specifikaciji troškova, koja revnosno trijumfuje nad delom drugoga, pokazuje na ubedljivu način kako je V. R. Tucić dorastao zadatku ideološkog eksperta. Njegov gnev opravdava malicioznost pitanja. No, ne budimo maliciozni u sudu o tako strogom moralisti. Radije pustimo malicioznost da govoriti o sebi samoj. Šta bi bilo, u skladu s tim, da se revnosi inkvizitor i čuvar moralnih vrednosti nadnese istim tim pitanjima i nad svoju knjigu i nepotkuljivo pretrese specifikaciju troškova na vlastitom primeru – nije teško naslutiti. No, nije naodmet podsetiti autora kritičkog reza u moralni cinizam na onu reč kojom je davno nepogrešivo opisan taj tip dušebržništva: »U oku bližnjega vidi trun, a u svome ne vidi ni grede.«

polaganje računa u četiri stavke

siđi zoltan

(za svoj 31. rođendan)

Prva stavka

pogibeljna vriskanja
žabe miševi
čaša mleka
smrt smrti

Druga stavka

u ruci mi je pero
nož mač bradva
sekira za klanje čurke
hiljaduvrnsno oružje
alat
dolazim
dolazim
u srcu mi sedmoglavi patuljak
dolazim
nepokolebljivo

Treća stavka

oči mi ne propuste ni jedan blesak svetlosti
ni šum ne može od mene da se sakrije
u prahu se ništa ne pretvorí a da ga ne dotaknem
miris moj nos
moj jezik ukus
ne izbegne

postojim

Četvrta stavka

sešću ispred kuhinje
kako pada u pahuljicama
gomila snega
gledam
i kao neki Robinzon razmišljam

što je dobro:
živim

što je loše:
živim

9. septembar 1984.

prepevao S. Grabovac

promena mesta

natalija dudaš

DO MUZIKE

zašto mi se spušta noć u dom
titraj sene nežnog doroteja

kad mu pletem korenje
otrovnog mirisa žrtvovanog bilja
i vence do nogu stavljam
da ne kroči do lica mu
otrov ljubomornog davola

te korenjem da kroči
meni pored vode da se da
kad ja želim
kad ja hoću da svetkujem
zorom kad mi iz očiju
prhnu ptice na heliosove kočije
sa usana umukne strašilo crnog perja

ali njega eto opet samo noć
da ne znam
sena dal' je
ili drhtaj zemlje
ispod mene
gde pupi prapočetak muzike
koju znam
iz međuprostora

ANY MORE

nekako je lepo
uzvišeno
oh čelo je žedno
kad rukom vadim mrtve ribe
ispod nogu smrtnog potoka
u letu ne verujem
san je mog sazrevanja

lepo je onda
odškrinuti vrata strašilo
otvoriti nemani crnoj ptici
da mi uzme hladne ruke
ulazi iako nema oluje

očekujući gavrana
na svoje poprsje
ispurušim bele ruke providne
zadrhtim naučena prečutim
nemam mrtvog ljubavnika
uz ciničan smiren poj ludaka
samotna je još samo želja

ponekad se samo
okrenem obratim uzmem
životinje telo
da prostruji energija mojim prostorima
pulsiranjem rumorenjem
razarajuće snage
lebdim iznad gavrana
bez patetike never more
mrmljući nikad i uvek

gavran ostaje u mojoj sobi
sve je lepši nežniji
radi živi piše

zaboravlja me

ZABLUDA

reka i more
uvek su u dosluhu

iako
isti je titraj
bleska neke zvezde
na njihovim površinama
glavno je
da se ponekad valovi događaju

ispod pak
samuje poneka travka
krhka ispod brodova
za propinjanja

zvezda je ne oseća
i svejedno je
koji odsjaj ja ne razumem
sedeći pored vode
kad se nikom ne obraćam

moj govor oni ne znaju
i sve teče dalje
a da niko ništa ne gubi
čini se

jer ja sam samo izmisnila
posredništvo
na putu od zelene vlati
do zvezdanih visina
kao čovek
po ko zna koji put
sam se prevarila

PROMENA MESTA

zamalo da izgubim
gubi li se
ako
meni moje bi otkriće
iščupah bezazleno
osetih prstima srce živo

i ludak da je pevao
i slepcu lepom san da je bio
niko plakao nije
sreća i s(r)eća

sunce nije
ili ima epilepsiju

a smeta mi
promrzlim prstima

S rusinskog autor